

ІНСТИТУТ ЗАКОНОДАВСТВА ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ

Ларін Євген Олександрович

УДК 342.72/.73(477)

**КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА
ІНФОРМАЦІЮ В УКРАЇНІ**

12.00.02 – конституційне право; муніципальне право

**Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук**

Київ – 2020

Дисертацією є рукопис

Робота виконана у відділі проблем розвитку національного законодавства Інституту законодавства Верховної Ради України

Науковий керівник: доктор юридичних наук,
старший науковий співробітник
КУЯН Ірина Анатоліївна,
Інститут законодавства Верховної Ради України,
завідувач сектору експертних робіт відділу
проблем розвитку національного законодавства

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
ФРИЦЬКИЙ Юрій Олегович,
Центральна виборча комісія, член ЦВК

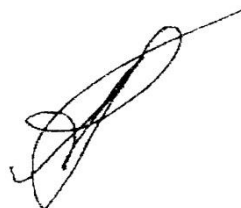
кандидат юридичних наук
БАТАНОВА Наталія Миколаївна,
Інститут держави і права ім. В.М. Корецького
Національної академії наук України,
старший науковий співробітник відділу правових
проблем політології

Захист відбудеться 7 липня 2020 р. о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.867.01 в Інституті законодавства Верховної Ради України за адресою: 04053, м. Київ, провулок Несторівський, 4.

Із дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Інституту законодавства Верховної Ради України за адресою: 04053, м. Київ, провулок Несторівський, 4.

Автореферат розісланий 6 червня 2020 р.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

О.М. Биков

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Закріплення у частині другій статті 34 Конституції України права людини на інформацію, зміст якого складають правомочності вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір, саме по собі виступає цінністю, мірилом цивілізаційного поступу суспільства до утвердження демократичних цінностей. Поряд із цим, дане конституційне право є універсальним, являє собою, так би мовити, наріжний камінь нормативно-юридичного фундаменту забезпечення та фактичної реалізації цілої низки особистих, політичних, соціальних, економічних, екологічних і культурних прав та свобод, оскільки виступає елементом, який зв'язує усю систему основних прав та свобод людини і громадянина.

Проте, в умовах створення глобального інформаційного простору, загальних тенденцій цифровізації основних сфер людського буття, які трансформували життя суспільства з наданням пріоритетності діяльності, пов'язаній з виробництвом, споживанням, трансляцією, зберіганням та захистом інформації, право людини на інформацію як базове для розвитку інформаційних прав людини і громадянина, потребує модерного дослідження в контексті становлення засад інформаційного суспільства, збільшення обсягу та значення інформації для функціонування сучасної демократичної держави.

Беззаперечним є той факт, що історичні та теоретичні питання права людини на інформацію в тій чи іншій мірі були предметом багатьох наукових досліджень. Окремі аспекти цієї проблематики вивчали фахівці з конституційного права, адміністративного права, міжнародного права, цивільного права. Зокрема, варто згадати роботи таких учених, як Н.М. Батанова, Ю. М. Бисага, Н. А. Мяловицька, Р. А. Калюжний, І.А. Куян, О.Л. Копиленко, Т. А. Костецька, О. В. Кохановська, П. М. Рабінович, Р. О. Стефанчук, В. С. Цимбалюк, М. Я. Швець, Ю. О. Фрицький, Ю. С. Шемшученко та інші.

Утім, попри незгасаючий інтерес науковців до означеної проблематики, наразі невирішеним залишається широке коло теоретичних питань права людини на інформацію, які обумовлюють існування діаметрально протилежних, іноді суперечливих, наукових позицій з досліджуваної проблематики та потребують пошуку дієвих шляхів їх вирішення. Зокрема, не повною мірою обґрунтовані пропозиції щодо виокремлення на конституційному рівні права на доступ до інформації як самостійного конституційного права людини і громадянина, тим більше у контексті неодномірності визначення понять «право на інформацію» та «доступ до інформації» в національному законодавстві України.

Відповідної теоретико-правової оцінки потребують питання напрямів удосконалення чинних законодавчих норм, які визначають зміст конституційного права людини на інформацію: доцільності закріплення на конституційному рівні назви «право на інформацію», розширення структури положень частини другої статті 34 Конституції України, а також Закону України «Про інформацію» в частині включення до їх змісту правомочностей щодо вільного отримання інформації, вільного збирання (у розумінні пошуку) інформації, створення інформації як об'єкту інформаційних відносин та можливості щодо її захисту як необхідної складової механізму реалізації права на інформацію.

Актуалізує тему дослідження й те, що в умовах розвитку нової доктрини цифрової держави в Україні, яка включає у себе визначення правових засад електронного урядування, електронної демократії, електронного правосуддя та цифрової економіки, є нагальна потреба у створенні нової парадигми формування системи інформаційних прав людини і громадянина, фундаментом яких має стати конституційне право на інформацію.

Отже, наведене вище визначає актуальність та своєчасність теми дисертаційної роботи та зумовлює потребу проведення її комплексного наукового дослідження.

Теоретичну основу даного дослідження склали праці таких науковців, як Е. Е. Аблякімова, І. В. Діордіца, Б. М. Гоголь, Ю. С. Максименко, А. І. Марущак, О. Г. Марценюк, І. В. Мукомела, О. В. Нестеренко, І. В. Кушнір, А. Л. Петрицький, С. В. Петров, В. С. Політанський, Л. І. Рудник, Р. Б. Тарасенко, Є. П. Тептюк, А. В. Цибульська та інші.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана в межах науково-дослідної теми Інституту законодавства Верховної Ради України – «Стратегія розвитку законодавства України» (державний реєстраційний № 0103U007975).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є з'ясування та теоретичне обґрунтування основних проблемних питань конституційно-правового регулювання права на інформацію в Україні, а також розроблення відповідних пропозицій щодо їх вирішення.

Для досягнення поставленої мети в дисертації необхідно вирішити такі основні завдання:

- проаналізувати історико-правові аспекти становлення і розвитку права на інформацію в Україні та визначити основні його етапи;
- дослідити доктринальні позиції стосовно поняття і сутності права на інформацію;
- розглянути питання про місце права людини і громадянина на інформацію в системі конституційних прав;

- проаналізувати конституційні основи регулювання реалізації права на інформацію в Україні, виявити відповідні проблемні аспекти та запропонувати шляхи їх вирішення;

- дослідити проблемні питання законодавчого регулювання реалізації права на інформацію та сформулювати відповідні пропозиції щодо їх вирішення;

- визначити роль Конституційного Суду України у вирішенні проблемних питань права на інформацію;

- проаналізувати основні міжнародно-правові акти, що закріплюють міжнародно-правові стандарти права на інформацію;

- розглянути зарубіжний досвід правового регулювання реалізації права на інформацію.

Об'єктом дослідження є конституційно-правові відносини, що виникають у сфері реалізації права на інформацію.

Предметом дослідження є конституційно-правові засади права на інформацію в Україні.

Методи дослідження. Обрана методологія дослідження, обумовлена об'єктом та предметом дисертаційної роботи, її метою та поставленими завданнями, включає систему загальнофілософських, загальнонаукових та спеціальних методів пізнання правових явищ. Їх комплексне застосування допомогло здійснити об'єктивне дослідження конституційно-правових засад реалізації права на інформацію в Україні.

Так, використання історично-правового методу дозволило проаналізувати питання становлення і розвитку права на інформацію в Україні, визначити основні його етапи, а також дослідити основні аспекти розвитку права на інформацію в зарубіжних країнах (підрозділи 1.1, 3.2). Діалектичний метод як універсальний метод наукового пізнання правових явищ об'єктивної дійсності допоміг дослідити поставлені у роботі завдання у їх взаємозв'язку, єдності та розвитку, виявити загальні закономірності конституційно-правових засад реалізації права на інформацію, сформулювати об'єктивні, науково обґрунтовані висновки. Застосування формально-логічного методу дало можливість системно дослідити конституційно-правові засади реалізації права на інформацію, в результаті чого виявити проблемні питання та запропонувати чіткі шляхи їх вирішення (підрозділи 2.1, 2.2, 3.2). Методи аналізу та синтезу, абстрагування та узагальнення дали змогу на підставі дослідження наукових позицій визначити місце права на інформацію в системі конституційних прав, з'ясувати сутність цього права, проаналізувати питання права на інформацію в актах Конституційного Суду України, сформулювати визначення відповідних понять (підрозділи 1.2, 1.3, 2.3). Порівняльно-правовий метод дозволив здійснити порівняльний аналіз конституційно-правового регулювання права на

інформацію в Україні та деяких зарубіжних державах і на цій основі сформулювати конкретні пропозиції щодо вдосконалення національного законодавства (підрозділ 3.2). Крім того, цей метод використовувався при дослідженні міжнародно-правових стандартів права на інформацію (підрозділ 3.1). Формально-юридичний метод надав змогу обґрунтувати доцільність вдосконалення національного законодавства з питань права на інформацію (підрозділи 2.1, 2.2, 3.2). Системний метод допоміг здійснити комплексне дослідження конституційно-правових засад реалізації права на інформацію в Україні, встановити відповідні проблемні питання та запропонувати шляхи їх вирішення.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що дана дисертаційна робота є першим у вітчизняній конституційно-правовій науці комплексним дослідженням конституційно-правових засад реалізації права на інформацію в Україні. Результати проведеного дослідження знайшли своє відображення у таких нових положеннях і практичних пропозиціях, що виносяться на захист:

вперше:

- запропоновано власне узагальнююче визначення конституційного права людини і громадянина на інформацію, під яким слід розуміти «гарантовані та врегульовані на національному і міжнародному правових рівнях можливості кожного, визнані природними та невід’ємними, вільно збирати, отримувати, зберігати, використовувати та поширювати інформацію, що знаходиться у суспільному обігу, про будь-які процеси та явища об’єктивної дійсності за умови, що такі дії не спричиняють шкоду інформаційній безпеці суспільства, держави та не порушують права, свободи і законні інтереси інших осіб»;

- запропоновано положення частини другої статті 34 Конституції України, і, відповідно, структуру права на інформацію, доповнити правомочністю щодо вільного отримання інформації, оскільки формально-юридично «отримувати інформацію» означає реалізацію процедурних норм із правомірного набуття інформації. Таким чином, логічним завершенням збирання інформації, в розумінні її пошуку, має стати отримання останньої правомочним суб’єктом;

- доведено, що у статті 5 Закону України «Про інформацію» не виправдано звужено коло правомочностей стосовно правових можливостей особи щодо роботи з інформацією, не передбачивши правомочність стосовно збирання (у розумінні пошуку) інформації. Також запропоновано внести зміни до статті 5 Закону України «Про інформацію» та включити до меж права на інформацію правомочність щодо створення інформації як об’єкту інформаційних відносин та правомочність щодо її захисту як необхідної складової механізму реалізації права на інформацію;

- запропоновано поділ рішень Конституційного Суду України, які приймалися з питань реалізації конституційних положень щодо права на інформацію, на такі групи: 1) рішення, в яких право на інформацію розглядалося в контексті неоднозначного застосування відповідних норм інформаційного законодавства; 2) рішення стосовно конфіденційної інформації; 3) рішення, в яких розглядалося право осіб на доступ до інформації; 4) рішення, в яких розглядалося право на захист персональних даних; 5) рішення, в яких розглядалося право органів державної влади на відмову у наданні інформації;

- досліджено та виділено два підходи до конституційного закріплення права на інформацію та гарантій його реалізації в законодавстві зарубіжних країн: інституційний, за яким закріплення права на інформацію та гарантій його реалізації відбувається в межах різних структурних підрозділів конституції (наприклад, Грузія, Естонія, Польща, Португалія, Таїланд, ПАР); консолідований, за яким закріплення права на інформацію та гарантій його реалізації здійснюється на рівні окремого структурного підрозділу (статті) конституції (наприклад, Киргизстан, Болгарія, Словаччина, Філіппіни);

удосконалено:

- періодизацію генези нормативно-правового закріплення права людини та громадянина на інформацію в Україні у контексті загального цивілізаційного процесу та особливостей державно-правового розвитку на українських землях. Запропоновано розподілити цей процес на чотири історичні етапи, а саме: законодавство щодо правового регулювання свободи слова та друку за часів перебування українських земель у складі Російської та Австро-Угорської імперій (1702 – 1918 рр.); конституційне закріплення права на свободу слова та друку у добу українського національного відродження (1917 – 1921 рр.); законодавство радянського періоду (1917 – 1991 рр.) та конституційно-правове закріплення права на інформацію в період незалежної України (1991 р. – донині);

- позицію про те, що право на доступ до інформації є складовою суб'єктивного права людини і громадянина на інформацію, сукупністю його правомочностей, які полягають у гарантованій нормами конституційного права можливості кожного вільно збирати та отримувати відомості при здійсненні належного йому права на інформацію у межах і способами, визначених законом;

- дослідження етапів розвитку міжнародно-правових стандартів права на інформацію на рівні ООН та Ради Європи;

- положення про те, що між національними конституційними системами різних країн світу спільним є загальне закріплення права на інформацію та гарантій його реалізації, насамперед доступу до публічної інформації. Правове регулювання права на інформацію та гарантій його реалізації у

конституційному законодавстві зарубіжних країн розвинено в численних органічних і звичайних законах про права людини і громадянина;

набуло подальшого розвитку:

- твердження про доцільність дослідження права на інформацію на основі методологічних підходів інтегральної (комплексної) теорії права, яка органічно включає в себе природно-правовий, позитивістський та соціологічний виміри права;

- теза про те, що розвиток нормативно-правового закріплення права на інформацію є відображенням трансформації інструментальної основи, способу передачі та зберігання інформації, а також обсягів інформації, що є доступною активній частині населення;

- висновки щодо обґрунтованості віднесення права на інформацію у контексті теорії еволюції прав людини до першого покоління прав людини та розуміння його як одного із основоположних (природних) прав людини, що визначає її конституційно-правовий статус;

- позиція щодо необхідності врахування зарубіжного досвіду правового регулювання реалізації права на інформацію, що сприятиме цілеспрямованому вдосконаленню відповідного національного конституційного законодавства, дозволить оптимізувати правозастосовчу діяльність з реалізації права на інформацію в Україні.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що основні положення, висновки та пропозиції дисертаційної роботи можуть бути використані:

- у науково-дослідній роботі – в процесі наукових досліджень щодо питань конституційно-правових засад реалізації права на інформацію;

- у навчальному процесі – при підготовці підручників та навчальних посібників «Конституційне право України», «Конституційні права і свободи людини і громадянина», «Право на інформацію в Україні», а також при викладанні відповідних навчальних курсів;

- у нормотворчій діяльності – при вдосконаленні конституційно-правового регулювання реалізації права на інформацію в Україні;

- у правовиховній роботі – для підвищення рівня правової культури, правової свідомості громадян України.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійним дослідженням актуальної наукової проблеми. Основні теоретичні положення та висновки, що характеризують наукову новизну та практичне значення дослідження, є результатом особистих напрацювань, що були здійснені дисертантом на основі ґрунтовного аналізу відповідних наукових публікацій, законодавства та практики його застосування.

Апробація результатів дослідження. Результати проведеного дослідження були апробовані під час обговорення дисертаційної роботи у відділі проблем розвитку національного законодавства Інституту законодавства Верховної Ради України.

Окремі положення дисертаційної роботи доповідалися на міжнародних науково-практичних конференціях: Сучасні правові системи світу в умовах глобалізації: реалії та перспективи (м. Київ, 9–10 березня 2018 року); Теорія і практика сучасної юриспруденції (м. Київ, 7–8 грудня 2018 року); Актуальні питання розвитку та взаємодії публічного та приватного права (м. Львів, 15–16 березня 2019 року).

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження знайшли своє відображення у дев'яти наукових статтях, шість з яких опубліковано у фахових виданнях (в т. ч. дві – у зарубіжних), а ще три – у збірниках наукових праць.

Структура дисертації обумовлена визначеними метою і завданнями дослідження. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, які об'єднують вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел, який містить 316 назв на 32 сторінках. Загальний обсяг дисертації складає 238 сторінок, з яких 206 – основний текст.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У Вступі обґрунтовується актуальність теми дисертаційного дослідження, відзначається її зв'язок з науковими планами, програмами, визначається мета та завдання, об'єкт і предмет дослідження, методологія здійсненого дослідження, формулюються положення наукової новизни, що виносяться на захист, зосереджується увага на практичному значенні одержаних результатів та частка автора в їх одержанні, наводяться дані щодо апробації й авторських публікацій результатів дисертаційного дослідження, а також вказується структура та обсяг дисертації.

У Розділі 1. «Теоретичні основи конституційного права на інформацію в Україні», який складається з трьох підрозділів, викладені історичні, теоретичні та методологічні засади дослідження конституційного права людини і громадянина на інформацію.

Підрозділ 1.1. «Історико-правові аспекти становлення і розвитку права на інформацію» присвячений дослідженню історичних аспектів становлення та розвитку права людини на інформацію на українських землях. У результаті дослідження суттєво удосконалена періодизація генези цього права в Україні у контексті особливостей її державно-правового розвитку.

З'ясовано, що право на інформацію, яке історично сформувалось на основі свободи слова та друку, що у сучасному розумінні трансформувались у низку інформаційних прав людини та громадянина, є природнім правом людини, яке притаманно їй від народження, а сформовані за часів античної цивілізації правові традиції визнання прав людини як найвищої цінності стали базисом сучасних правових систем та проголошені в нормативно-правових актах на міжнародному та національному рівнях. Право на інформацію, як і інші природні права людини до їх нормативного закріплення у законодавчих актах, розвивалось на рівні різних політико-правових ідей, проектів, концепцій та теорій, а також історично сформованій сукупності правових традицій і звичаїв, якими регулювалися стосунки і поведінка у певній сфері суспільних відносин. Однак, сучасна правова доктрина розглядає право як цілісне явище, що обов'язково охоплює й його нормативно-знакову реальність.

Автором запропоновано розподілити процес нормативно-правового закріплення права людини та громадянина на інформацію в Україні у контексті загального цивілізаційного процесу та особливостей державно-правового розвитку на українських землях на чотири історичні етапи, а саме: законодавство щодо правового регулювання свободи слова та друку за часів перебування українських земель у складі Російської та Австро-Угорської імперій (1702 – 1918 рр.); конституційне закріплення права на свободу слова та друку у добу українського національного відродження (1917 – 1921 рр.); законодавство радянського періоду (1917 – 1991 рр.) та законодавство про право на інформацію незалежної України (1991 р. – донині).

При цьому обґрунтовано, що кожен етап має свої характерні особливості, об'єктивно зумовлені реаліями суспільно-державного розвитку на українських землях різних часів.

Встановлено, що початок конституційного закріплення права людини та громадянина на інформацію на українських землях покладено у Австрійській конституції 1867 р. за часів перебування частини сучасної території України у складі Австро-Угорської імперії, продовжено у добу українського національного відродження у Конституції УНР від 29 квітня 1918 р. та відновлено вже за часів незалежної України. Період перебування України у складі СРСР став гальмом у цивілізаційному розвитку права на інформацію, хоча формально воно входило до текстів всіх конституційно-правових документів цього періоду.

У підрозділі 1.2. «Поняття і сутність права на інформацію» доведено, що право на інформацію за своєю юридичною природою є індивідуальним правом, яке належить кожній людині від народження. Разом із тим, це право має певну якісну особливість, яка полягає у тому, що на відміну від інших основоположних прав і свобод людини, що складають конституційно-правовий статус особи, воно не просто гарантує людині користування таким соціальним

благом як інформація, а більш важливим і ціннісним є його значення для політичної системи суспільства, зокрема, для функціонування механізму держави. Це означає те, що право на інформацію отримує правову регламентацію не лише як право індивіда, а й як найважливіша форма забезпечення взаємозв'язку між державою та громадянським суспільством, як інструмент суспільного контролю.

Дослідження юридичної природи та сутності права на інформацію показало, що доступ до інформації є складовою суб'єктивного права людини і громадянина на інформацію, сукупністю його правомочностей на вільне збирання та отримання інформації, яка полягає у гарантованій нормами права можливості кожного на фактичне отримання інформації, що є результатом активного пошуку відомостей та визначення правомірних способів їх набуття при здійсненні належного йому права на інформацію у межах і способ, визначених законом. Встановлено, що існування наукових позицій щодо доцільності виокремлення права на доступ до інформації як самостійного конституційного права стало можливим внаслідок штучного розмежування правових норм матеріального та процесуального характеру, що складають його зміст.

Запропоновано авторське визначення конституційного права людини і громадянина на інформацію, під яким слід розуміти «гарантовані та врегульовані на національному та міжнародному правових рівнях можливості кожного вільно збирати, отримувати, зберігати, використовувати та поширювати інформацію, що знаходиться у суспільному обігу про будь-які процеси та явища об'єктивної дійсності за умови, що такі дії не спричиняють шкоду інформаційній безпеці суспільства, держави та не порушують права, свободи і законні інтереси інших осіб».

У підрозділі 1.3. «Місце права людини і громадянина на інформацію в системі конституційних прав» обґрунтовано наукову позицію про те, що право на інформацію, яке історично сформувалось на основі свободи слова і друку та у сучасній правовій доктрині являє собою низку відповідних визнаних, гарантованих та задекларованих державою правомочностей, нормативне врегулювання яких постійно трансформується з розвитком інформаційно-комунікаційних технологій, є одним із основоположних (природних) прав людини, що притаманне їй від народження. Виходячи з юридичної природи та правової сутності цього права, що виражається у свободі сприймати та користуватися інформацією для задоволення своїх особистих потреб у різних сферах життєдіяльності, у контексті теорії еволюції прав людини його слід відносити до першого покоління прав людини, незважаючи на той факт, що як похідне від свободи слова і друку воно набуло самостійного юридичного закріплення лише у ХХ столітті.

Розділ 2. «Реалізація права на інформацію в джерелах конституційного права» складається з трьох підрозділів, що присвячені дослідженню конституційних основ реалізації права на інформацію, проблем його законодавчого регулювання, а також питань права на інформацію в актах Конституційного Суду України.

У підрозділі 2.1. «Конституційні основи регулювання реалізації права на інформацію» наголошується, що Основний Закон поставив питання забезпечення права на інформацію в Україні серед пріоритетних завдань. Реалізація особою конституційного права на інформацію забезпечується як нормами безпосереднього зв'язку з означеним правом, так і нормами найбільш загального призначення, що регламентують конституційний лад в нашій державі і здійснюють свій регулятивний потенціал щодо усіх прав і свобод людини і громадянина.

Аналізуючи конституційні положення, що закріплені у статтях Розділу I, наголошено, що більшість з них створюють належне підґрунтя для реалізації громадянами конституційного права на інформацію. Таким чином визначено, що приписи статей 1, 3, 5, 6, 8, 9, 19 Конституції України є базовими за своїм регулятивним спрямуванням, оскільки здійснюють вплив на формування всієї правової системи.

Акцентовано увагу, що вихідні положення, які закріплені у Розділі II Конституції є гарантіями реалізації усього комплексу прав і свобод. Зокрема, норми статей 21, 22, 24 Основного Закону створюють умови, за яких усім громадянам надаються рівні можливості для реалізації своїх прав. Зроблено висновок, що значення права на інформацію полягає у його забезпечувальному впливі на уся систему прав і свобод.

Наголошується, що значення права на інформацію зростає через його регулятивний потенціал для політичної системи суспільства і, зокрема, для механізму функціонування держави. У цьому аспекті право на інформацію отримує правову регламентацію не лише в якості права індивіда, але і в якості важливої форми забезпечення взаємозв'язку між державою і громадянським суспільством.

Зроблено висновок, що право на інформацію є особистим правом, оскільки у частині другій статті 34 Конституції України зазначено, що реалізовувати правомочності, які складають зміст права на інформацію може кожен.

Виходячи з аналізу правомочностей, які складають обсяг права на інформацію, встановлено, що логічним завершенням збирання інформації, у розумінні її пошуку, повинно стати отримання останньої правомочним суб'єктом, а тому норму частини другої статті 34 Конституції України варто доповнити правомочністю щодо вільного отримання інформації.

У підрозділі 2.2. «Проблеми законодавчого регулювання реалізації права на інформацію» наголошується, що реалізація конституційно закріпленого права на інформацію, як логічне продовження подальшого розвитку приписів Основного Закону, що визначають загальні вектори розвитку права на інформацію, здійснюється на основі розгалуженої системи законодавства.

Аналізуючи погляди вчених на комплекс інформаційного законодавства, зроблено висновок про необхідність систематизації національного інформаційного законодавства через таку її форму як кодифікація, що забезпечить гармонізацію і розвиток норм та принципів у сфері належної реалізації права на інформацію. Результатом цієї роботи має стати системоутворюючий кодифікований акт.

Зосереджено увагу на основних методологічних проблемах розвитку інформаційного законодавства. Зроблено висновок, що применшення значення якості підготовки проектів нормативно-правових актів є недопустимим, оскільки усунення недоліків правової регламентації є запорукою ефективності правового регулювання.

Основна увага приділена аналізу Закону України «Про інформацію» як базовому нормативному акту. Обґрунтовано необхідність доповнення статті 5 цього Закону правомочностями щодо збирання інформації, її створення та захисту як об'єкту інформаційних відносин.

У підрозділі 2.3. «Питання права на інформацію в актах Конституційного Суду України» наголошується, що Конституційний Суд України відіграє важливу роль в аспекті реалізації захисту права на інформацію і сприяє чіткому і безумовному втіленню в життя конституційних норм і принципів у системі законодавства.

У частині дослідження юридичної природи актів Конституційного Суду України зроблено висновок, що вони не створюють правових норм та не здійснюють правову регламентацію суспільних відносин, і, як наслідок, вони не є джерелами права, а забезпечують визначення дійсного змісту норм Конституції України.

У роботі досліджено Рішення Конституційного Суду України №5-рп/2005 від 22.09.2005 р. в якості базового в частині визначення обсягу прав і свобод, що регламентується статтею 22 Конституції України. У цьому аспекті в рішенні визначено зміст таких базових понять як «скасування конституційних прав і свобод», «обсяг прав людини», «звуження змісту та обсягу прав і свобод», «зміст прав людини».

Проаналізовано рішення Конституційного Суду, що безпосередньо стосуються реалізації права на інформацію, його окремих аспектів: право на вільне отримання інформації, конфіденційна інформація, легітимне обмеження прав і свобод тощо.

На основі аналізу рішень Конституційного Суду України, що приймалися стосовно реалізації конституційних положень щодо права на інформацію, зроблено їх умовний поділ на відповідні групи.

Розділ 3. «Міжнародно-правові стандарти та зарубіжний досвід правового регулювання реалізації права на інформацію» присвячений дослідженню міжнародно-правових актів, які закріплюють правові стандарти реалізації права на інформацію, а також аналізу досвіду правового регулювання реалізації права на інформацію в окремих демократичних країнах.

У підрозділі 3.1. «Міжнародно-правові стандарти права на інформацію» наголошується, що міжнародні стандарти, закріплені у відповідних нормах міжнародно-правових актів, визначають загальні й вихідні положення реалізації права на інформацію.

Зроблено висновок про те, що, досліджуючи питання реалізації права на інформацію та, зокрема, міжнародно-правові стандарти у цій сфері, вчені обмежується лише вказівкою на найбільш важливі акти міжнародного значення.

У результаті проведеного дослідження визначено основні етапи розвитку міжнародно-правових стандартів реалізації права на інформацію на рівні ООН та Ради Європи.

Аналізуючи міжнародно-правові акти, що регламентують права і свободи людини, встановлено, що практично усі вони закріплювали право на інформацію, ставлячи його в один ряд з основоположними правами людини.

Акцентовано увагу, що оформлення права на інформацію на рівні Європейського Союзу носить об'єктивний характер і його роль не зводиться лише до розширення правового статусу особи, а спрямовується на оптимізацію внутрішнього функціонування соціальної організації в епоху інформаційного суспільства та оптимізацію процесів прийняття рішень.

У підрозділі 3.2 «Зарубіжний досвід правового регулювання реалізації права на інформацію» послідовно досліджуються нормативно-правові основи здійснення права на інформацію в зарубіжних країнах на сучасному етапі розвитку правових систем.

Встановлено, що в сучасних умовах загальносвітової тенденції розвитку уніфікації правових, економічних, організаційних та інших підходів до вирішення суспільно значимих завдань, правове регулювання реалізації права на інформацію відповідає високим критеріям такого розвитку. У переважній більшості країн світу на конституційному рівні закріплено та гарантовано реалізацію права на інформацію в якості фундаментального права людини і громадянина.

Встановлено, що правове регулювання безпосереднього закріплення і порядку реалізації права на інформацію в конституціях і законодавстві

зарубіжних країн здійснюється двома основними способами: автономним, тобто, право на інформацію і його реалізація закріплюється самостійно від інших прав, у тому числі інших інформаційних прав, права на свободу думки і слова (Киргизстан, Болгарія); інтегрованим, тобто право на інформацію і його реалізація закріплюється разом з іншими правами та свободами, як правило, з правом на свободу думки і слова, а також з іншими інформаційними правами (Литва, Фінляндія, Португалія, Словаччина).

Також досліджено та виділено й два підходи до конституційного закріплення права на інформацію і гарантій його реалізації: інституційний, за яким закріплення права на інформацію та гарантій його реалізації відбувається в межах різних структурних підрозділів конституції (наприклад, Грузія, Естонія, Польща, Португалія, Таїланд, ПАР); консолідований, за яким закріплення права на інформацію та гарантій його реалізації здійснюється на рівні окремого структурного підрозділу (статті) конституції (наприклад, Киргизстан, Болгарія, Словаччина, Філіппіни).

Аргументується висновок про те, що врахування зарубіжного досвіду правового регулювання реалізації права на інформацію сприятиме цілеспрямованому вдосконаленню відповідного національного конституційного законодавства, дозволить оптимізувати правозастосовчу діяльність з реалізації права на інформацію в Україні.

ВИСНОВКИ

У дисертації проведено комплексне дослідження конституційно-правових засад реалізації права на інформацію в Україні. Результати наукового дослідження втілено у таких основних висновках:

1. Право на інформацію, яке історично сформувалось на основі свободи слова та друку, які у сучасному розумінні трансформувались у низку інформаційних прав людини та громадянина, є природнім правом людини, яке притаманно їй від народження, а сформовані за часів античної цивілізації правові традиції визнання прав людини як найвищої цінності стали базисом сучасних правових систем та проголошені в нормативно-правових актах на міжнародному та національному рівнях.

Обґрунтовано, що початок конституційного закріплення права людини та громадянина на інформацію на українських землях покладено у Австрійській конституції 1867 р. за часів перебування частини сучасної території України у складі Австро-Угорської імперії, продовжено у добу українського національного відродження у Конституції УНР від 29 квітня 1918 р. та відновлено вже за часів незалежної України. Період перебування України у складі СРСР став гальмом у цивілізаційному розвитку права на інформацію,

хоча формально воно входило до текстів всіх конституційно-правових документів цього періоду.

2. Вивчення генези нормативно-правового закріплення права людини та громадянина на інформацію в Україні у контексті загального цивілізаційного процесу та особливостей державно-правового розвитку на українських землях показало доцільність розподілу цього процесу на чотири історичні етапи, а саме: законодавство щодо правового регулювання свободи слова та друку за часів перебування українських земель у складі Російської та Австро-Угорської імперій (1702 – 1918 рр.); конституційне закріплення права на свободу слова та друку у добу українського національного відродження (1917 – 1921 рр.); законодавство радянського періоду (1917 – 1991 рр.) та законодавство про право на інформацію незалежної України (1991 р. – донині), які мають свої характерні особливості, об'єктивно зумовлені реаліями суспільно-державного розвитку на українських землях різних часів.

3. Дослідження юридичної природи та сутності права на інформацію показало, що право на доступ до інформації є складовою суб'єктивного права людини і громадянина на інформацію, сукупністю його правомочностей на вільне збирання та отримання інформації, яка полягає у гарантованій нормами права можливості кожного на фактичне отримання інформації, яке є результатом активного пошуку відомостей та визначення правомірних способів їх набуття при здійсненні належного йому права на інформацію у межах і спосіб, визначених законом.

Встановлено, що, незважаючи на видову приналежність до інформаційних прав та особливий «генетичний» зв'язок між конституційним правом на інформацію та конституційним правом на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, ототожнення цих прав, а тим більше поглинання одне одним в сучасній правовій дійсності, є неприпустимим з огляду на їх самостійне змістовне наповнення та функціональне призначення. Конституційне право на інформацію є самостійним правом, що складається з таких правомочностей як право на збирання інформації, право на отримання інформації, право на зберігання інформації, право на поширення інформації, право на використання інформації, право на захист та охорону інформації.

4. Запропоновано авторське визначення конституційного права людини і громадянина на інформацію, під яким слід розуміти «гарантовані та врегульовані на національному і міжнародному правових рівнях можливості кожного, визнані природними та невід'ємними, вільно збирати, отримувати, зберігати, використовувати та поширювати інформацію, що знаходиться у суспільному обігу, про будь-які процеси та явища об'єктивної дійсності за умови, що такі дії не спричиняють шкоду інформаційній безпеці суспільства, держави та не порушують права, свободи і законні інтереси інших осіб».

5. Серцевиною комплексу інформаційних прав і свобод виступає право на інформацію, закріплене в частині другій статті 34 Конституції України у розумінні суми відповідних правомочностей. Право на інформацію займає межове положення між особистими і політичними правами. Власне, тому його відносять або до особистих, або ж до політичних. Ми схилиємось до думки, що власне право на інформацію є особистим правом, оскільки у частині другій статті 34 Конституції зазначено, що реалізовувати правомочності, які складають зміст права на інформацію, може кожен. Більшість же політичних прав можуть реалізувати саме громадяни.

6. Структуру механізму реалізації конституційного права на інформацію, як системного явища, вбачаємо в складі двох підсистем: по-перше, підсистему безпосередньої реалізації цього права, тобто його здійснення; по-друге, підсистему гарантування безпосередньої реалізації цього права, тобто його забезпечення. Означену структуру механізму реалізації конституційного права на інформацію можна зобразити наступним чином: наявність норми права (нормативне закріплення права на інформацію); правосуб'єктність громадян, іноземців, осіб без громадянства; наявність юридичних фактів; наявність правових зв'язків; дії суб'єктів щодо здійснення права на інформацію (безпосередня реалізація), або ж утримання від дій, які заборонені законом; реалізація конституційного права на інформацію.

7. Аналізуючи правомочності, які складають структуру права на інформацію, встановлено, що формально-юридично «отримувати інформацію» означає реалізацію процедурних норм із правомірного набуття інформації. Таким чином, логічним завершенням збирання інформації, в розумінні її пошуку, має стати отримання останньої правомочним суб'єктом. Тому, пропонуємо положення частини другої статті 34 Конституції України, і, відповідно, структуру права на інформацію, доповнити правомочністю щодо вільного отримання інформації.

8. Підтримуємо позицію щодо необхідності прийняття Верховною Радою України Концепції реформування законодавства у сфері суспільних інформаційних відносин. Такий акт забезпечить закріплення базових, вихідних ідей стосовно впровадження законодавчих змін в інформаційній сфері, допоможе реформувати дану галузь системно та зважено. Крім того, доцільним вбачається розроблення проекту кодексу про інформацію. Кодифікацію слід проводити методом агрегації: удосконалення окремих правових норм чи створення нових міжгалузевих інститутів не повинно порушувати цілісність та призначення кодексу, а поліпшувати, удосконалювати його дієвість в цілому, створювати нову системну якість, не притаманну окремим його складовим.

9. Встановлено, що у порівнянні з конституційною нормою (частина друга статті 34 Конституції України) Закон «Про інформацію» у статті 5

невиправдано звузив коло правомочностей стосовно правових можливостей особи щодо роботи з інформацією. З незрозумілих причин, правомочність стосовно збирання (у розумінні пошуку) інформації вказаною статтею не передбачено. І це при тому, що в окресленні комплексу правових відносин, а також при закріпленні видів інформаційної діяльності (стаття 9 Закону «Про інформацію»), така можливість передбачена. Більше того, вважаємо за необхідне також включити до меж права на інформацію правомочність щодо створення інформації як об'єкту інформаційних відносин та правомочність щодо її захисту як необхідної складової механізму реалізації права на інформацію.

10. За результатами дослідження окремих рішень Конституційного Суду України, які приймалися з питань реалізації конституційних положень щодо права на інформацію, їх можна умовно поділити на такі групи: 1) рішення, в яких право на інформацію розглядалося в контексті неоднозначного застосування відповідних норм інформаційного законодавства; 2) рішення стосовно конфіденційної інформації; 3) рішення, в яких розглядалося право осіб на доступ до інформації; 4) рішення, в яких розглядалося право на захист персональних даних; 5) рішення, в яких розглядалося право органів державної влади на відмову у наданні інформації.

11. Встановлено, що проект Конвенції про свободу інформації, розробленої за результатами роботи Женевської конференції ООН у 1948 році, а також проект Декларації про свободу інформації, розроблений Економічною і соціальною Радою ООН та представлений на XV сесії Генеральної Асамблеї ООН, склали основу кристалізації права на інформацію, у сукупності правомочностей суб'єкта, у наступних міжнародних актах, та у національному законодавстві.

12. Аналізуючи конституційні положення законодавства зарубіжних країн, що регламентують право на інформацію, а також реалізацію цього права, встановлено, що значно збільшилось та розширилось коло і обсяг його правомочностей, а також гарантій реалізації відповідно до міжнародних стандартів. Між національними конституційними системами різних країн світу спільним є загальне закріплення права на інформацію та гарантій його реалізації, насамперед доступу до публічної інформації. Правове регулювання права на інформацію та гарантій його реалізації у конституційному законодавстві зарубіжних країн розвинено в численних органічних і звичайних законах про права людини і громадянина.

Досліджено та виділено два підходи до конституційного закріплення права на інформацію та гарантій його реалізації в законодавстві зарубіжних країн: інституційний та консолідований.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях:

1. Ларін Є.О. Місце права людини і громадянина на інформацію в системі конституційних прав. Порівняльно-аналітичне право. 2019. № 6. С. 78 - 81.
2. Ларін Є.О. Конституційне право на інформацію: поняття і сутність. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція». 2019. № 42. Том 1. С. 63 - 67.
3. Ларін Є.О. Правове регулювання реалізації права на інформацію: досвід і підходи зарубіжного конституціоналізму. Науковий вісник публічного та приватного права. 2020. Випуск 2. С. 67 - 72.
4. Ларін Є.О. Законодавче регулювання реалізації права на інформацію: проблемні питання. Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. 2020. № 22. С. 39 - 48.
5. Ларін Є.О. Питання права на інформацію в актах Конституційного Суду України. Evropský politický a právní diskurz. 2020. Svazek 7. 2 Vydání. С. 129 - 137.
6. Ларин Е.А. Международно-правовые стандарты права на информацию. Право и Закон. 2019. № 2. С. 87–93. (Кыргызская Республика).

Матеріали наукових конференцій:

7. Ларін Є.О. Структура права на інформацію: конституційно-правовий аспект. Сучасні правові системи світу в умовах глобалізації: реалії та перспективи: Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, 9–10 березня 2018 р. – К.: Центр правових наукових досліджень, 2018. С. 60 – 63.
8. Ларін Є.О. Особливості конституційно-правового регулювання права на інформацію у період відродження української національної держави (1917 – 1921 рр.). Теорія і практика сучасної юриспруденції: Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, 7–8 грудня 2018 р. К.: Центр правових наукових досліджень, 2018. С. 77–80.
9. Ларін Є.О. Досвід правового регулювання реалізації права на інформацію в США та країнах західної Європи. Актуальні питання розвитку та взаємодії публічного та приватного права: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 15–16 березня 2019 р. Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2019. С. 56–59.

АНОТАЦІЯ

Ларін Є.О. Конституційно-правові засади реалізації права на інформацію в Україні. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право. – Інститут законодавства Верховної Ради України, Київ, 2020.

Дисертацію присвячено комплексному дослідженню конституційно-правових засад реалізації права на інформацію в Україні.

Проаналізовано основні історико-правові аспекти становлення і розвитку права на інформацію в Україні. З'ясовано поняття і сутність права людини і громадянина на інформацію та запропоновано власне узагальнююче визначення цього права. Визначено місце права на інформацію в системі конституційних прав.

Досліджено конституційні основи регулювання реалізації права на інформацію в Україні та сформульовано зміни і доповнення до частини другої статті 34 Конституції України. Проаналізовано проблеми законодавчого регулювання реалізації права на інформацію в Україні та запропоновано відповідні кроки їх вирішення, зокрема шляхом внесення змін до статті 5 Закону України «Про інформацію». Досліджено питання права на інформацію в актах Конституційного Суду України та запропоновано авторський поділ таких рішень на відповідні групи.

Проаналізовано основні міжнародно-правові акти універсального та регіонального значення, які регламентують відповідні стандарти права на інформацію. Досліджено зарубіжний досвід правового регулювання реалізації права на інформацію.

Ключові слова: конституційне право на інформацію, система конституційних прав, реалізація права, механізм забезпечення, конституційно-правове регулювання, Конституційний Суд України, міжнародно-правові стандарти, зарубіжний досвід.

АННОТАЦИЯ

Ларин Е.А. Конституционно-правовые основы реализации права на информацию в Украине. – *Квалификационный научный труд на правах рукописи.*

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.02 – конституционное право; муниципальное право. – Институт законодательства Верховной Рады Украины, Киев, 2020.

Диссертация посвящена комплексному исследованию конституционно-правовых основ реализации права на информацию в Украине.

Проанализированы основные историко-правовые аспекты становления и развития права на информацию в Украине. В контексте выяснения понятия и сущности права на информацию показано, что право на доступ к информации является собой составляющую субъективного права человека и гражданина на информацию, а не самостоятельное конституционное право, выделяемое впоследствии искусственного разграничения правовых норм материального и

процессуального характера. Предложено собственное обобщающее определение конституционного права человека и гражданина на информацию.

Определено место права человека и гражданина на информацию в системе конституционных прав. В этой связи установлено, что право на информацию является самостоятельным правом, и состоит из таких правомочий как право на сбор, получение, сбережение, распространение, использование информации, а также право на охрану и защиту информации. Доказано, что право на информацию является индивидуальным правом и принадлежит каждому человеку с рождения. Вместе с тем, показано значение права на информацию для политической системы общества в целом.

Исследованы конституционные основы регулирования реализации права на информацию. Установлено, что воплощение гражданами Украины в правомерном поведении их конституционного права на информацию обеспечивается не только предписаниями норм Основного Закона Украины, непосредственно регламентирующими вопросы права на информацию, но и более общими нормами, определяющими, в частности, конституционный строй в государстве. Сформулированы изменения в часть вторую статьи 34 Конституции Украины. Проанализированы основные проблемы законодательного регулирования реализации права на информацию и предложены определенные шаги их решения, в частности путем внесения изменений в статью 5 Закона Украины «Об информации».

Исследованы вопросы права на информацию в актах Конституционного Суда Украины. Доказано, что решения Конституционного Суда не могут выступать в качестве нормативно-правовых актов и являться источниками права. Осуществлено разделение актов Конституционного Суда, принятых по вопросам реализации права на информацию, на определенные группы.

Проанализированы основные универсальные и региональные международно-правовые акты, положения которых закрепляют соответствующие стандарты права на информацию. Исследован зарубежный опыт правового регулирования реализации права на информацию.

Ключевые слова: конституционное право на информацию, система конституционных прав, реализация права, механизм обеспечения, конституционно-правовое регулирование, Конституционный Суд Украины, международно-правовые стандарты, зарубежный опыт.

SUMMARY

Larin E.O. Constitutional legal principles of the exercise of the right to information in Ukraine. – *Qualifying scientific work on the rights of manuscript.*

Thesis for a Candidate Degree in Law Sciences in specialty 12.00.02 «Constitutional law; municipal law». – Legislation Institute of Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv, 2020.

The dissertation is devoted to complex research of constitutional legal bases of realization of right to information in Ukraine.

The main historical and legal aspects of the formation and development of the right to information in Ukraine are analyzed. The concept and essence of the human and citizen's right to information are clarified and own generalized definition of this right is proposed. The place of the right to information in the system of constitutional rights is determined.

The constitutional bases of regulation of the exercise of the right to information in Ukraine are investigated and the amendments to the second part of Article 34 of the Constitution of Ukraine are formulated. The problems of legislative regulation of realization of the right to information in Ukraine are analyzed and the appropriate steps of their solution are suggested, in particular by amending Article 5 of the Law of Ukraine «On Information». The question of the right to information in the acts of the Constitutional Court of Ukraine is investigated and the author's division of such decisions is proposed.

The basic international legal acts of universal and regional importance that regulate the relevant standards of the right to information are analyzed. Foreign experience of legal regulation of realization of the right to information is investigated.

Key words: constitutional right to information, system of constitutional rights, realization of right, providing mechanism, constitutional legal regulation, Constitutional Court of Ukraine, international legal standards, foreign experience.